

ตำนานกฎหมายเมืองไทย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงเรียบเรียง

พิมพ์ในงานพระศพ

หม่อมเจ้าสมรบำรุง อากาศ

ครบปัญญาสมวาร

เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

หม่อมเจ้าสมรบำรุง อากาศ

สารบัญ

ตำนานกฎหมายเมืองไทย	หน้า ๑
วิธีตั้งกฎหมาย	” ๕
ศักราชที่ใช้ ในกฎหมาย	” ๗
กฎหมายกรุงเก่า	” ๑๐
วิธีจัดหมวดกฎหมายกรุงเก่า	” ๑๗
คาถาธรรมศาสตร์รามัญ	” ๒๐
คาถาพระธรรมศาสตร์ไทย	” ๒๓
คาถาแต่งมูลคดีวิวาท ๒๘ ประการ	” ๒๔

ตำนานกฎหมายเมืองไทย

ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเอกาทศรถูโปรดให้ตั้ง “พระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ” ขึ้น จะหมายความว่าอะไร เข้าใจยากอยู่ แต่ไม่ใช่ พงศกฏหมายชนในครั้งนั้น นั้นเป็นแน่ เพราะกฎหมาย เป็นของคู่กับประชาชน ประชุมชนมีมาแต่เมื่อใด กฎหมาย ก็ต้องมีมาแต่เมื่อนั้น เมื่อมนุษย์ยังไม่รู้จักใช้หนังสือ การรักษากฎหมายก็ใช้ทองให้ชนปากเจเนใจ เอาไปบ่าว ร้องแถมมีเจ้าพนักงานจำไว้บอกเล่าสืบต่อกันมา เมื่อ รู้จักหนังสือก็ใช้จดกฎหมายลงเป็นตัวหนังสือ แล้วคัดลอกบอกหมายส่งกันไปให้บ่าวร้อง และเขียนลงในสิ่งใดๆ มีใบदानหรือกระดาษเป็นต้น เก็บรักษากฎหมายไว้ ประเพณเป็นดั่งนี้มาทุกประเทศ.

ในสยามประเทศนี้ เมื่อก่อนพุทธศักราช ๑๘๒๖ ยังไม่มีหนังสือไทย ใช้กันแต่หนังสือคฤนถ์ ซึ่งพวกพราหมณ์

พามาแต่อินเดีย หนังสือคฤณกันตามที่เคยเห็นศิลาจารึก
เห็นใช้เขียนแต่ภาษามคธภาษาดังลังกุตและภาษาขอม
ไม่เคยพบจารึกอักษรคฤณกันเป็นภาษาไทยเลย แต่บางที
จะเขียนภาษาไทยอย่างหนังสือขอมเขียนแปลร้อยได้ใน
ครั้งนั้นแล้ว เข้าใจว่ากฎหมายไทยที่กรุงสุโขทัย
เป็นราชธานี ตอนก่อน พ.ศ. ๑๘๒๖ เห็นจะต้องให้แปล
กลับเป็นภาษาขอมหรือภาษาดังลังกุต หรือบางทีจะมี
วิธีเขียนภาษาไทยด้วยตัวหนังสือคฤณกันแปลร้อยได้ แต่
ถาวรคงเป็นหนังสือ^(๑) ไม่ว่าในภาษาไทย คงเป็น

(๑) เมื่อไม่ชำนาญนักในชั้น พนักงานกรมทางพบ
ศิลาจารึกอักษรไทยที่เมืองสุโขทัยแผ่น ๑ นำมาส่งราช
บัณฑิตยสภา ตรวจได้ความว่าเป็นกฎหมายลักษณะโจร
พระเจ้าเอกไทยราชโอรสซึ่งรับรัชทายาทพระเจ้ารามคำแหง
มหาราช ให้จารึกไว้เมื่อราว พ.ศ. ๑๘๘๗ ราชบัณฑิตย
สภากำตั้งตรวจพิเคราะห์ว่า การตั้งกฎหมายในสมัยนั้น
จะใช้จารึกศิลาปักโฆษณาหรืออย่างไร ยังไม่ยุติความ
เห็นลงเป็นแน่

หน้าทพรหมณ์ เพราะผู้ทูลหนังสือและเจ้าตำหรับกฎหมาย
 ในเวลานั้นมีอยู่แต่ในพวกพรหมณ์ ด้วยเหตุนี้พรหมณ์
 จึงเป็นเจ้าหน้าที่สำคัญในการรักษากฎหมายมาแต่โบราณ
 แม้จะดันทำเนียบคดีคินาพลเรือนในกฎหมายที่ปรากฏอยู่
 ทุกวันนี้ ก็จะได้เห็นว่าตำแหน่งลูกขุนณศาลหลวงที่สูง
 คือก็คือเป็นพรหมณ์ทั้งนั้น สมเด็จพระร่วงเจ้า พระองค์
 ที่มพระนามจารึกไว้ว่าพ่อขุนรามคำแหง หรือที่เรียกใน
 หนังสืออื่นมีหนังสือชินกาลมาลินีเป็นต้นว่า พระยาราม
 ราชเป็นผู้คิดหนังสือไทยขึ้น เมื่อบรมแม่ จุลศักราช ๖๔๕
 มหาศักราช ๑๒๐๕ ตรงกับพุทธศักราช ๑๘๒๖ (ตัวอย่าง
 หนังสือไทยของสมเด็จพระร่วงเจ้า จารึกหลักศิลาตั้งอยู่ที่
 ในหอพระสมุดวชิรญาณทุกวันนี้) เมื่อมีหนังสือไทย
 ขึ้นแล้ว กฎหมายก็ตั้งขึ้นต่อมา หรือกฎหมายเก่าที่มี
 อยู่แล้ว จึงได้เริ่มจัดลงและรักษามาในหนังสือไทย แต่
 ความรู้หนังสือไทยแพร่หลายเร็วมาก ขอนมพยานเห็นได้
 ด้วยศิลาจารึกภาษาไทยรุ่นเก่า ใช้ตัวหนังสือไทยตามแบบ
 ของพระเจ้าขุนรามคำแหงทั่วทุกเมือง ในอาณาจักรล้านนา

ไทย ตลอดจนไปจนกรุงศรีวัดคานาคนหุด เพราะความ
ต้องการหนังสือสำหรับ เขียนภาษาไทย มีอยู่ด้วยกันทุก
ประเทศที่ชาติไทยได้เป็นใหญ่ เมื่อเกิดแบบตัวหนังสือ
มีขึ้น ทุกประเทศก็ยอมรับใช้หนังสือนั้น โดยเห็นประโยชน์
มิต้องมีผู้ใดบังคับบัญชา

ขณะเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ด้ร่างกรุงศรีอยุธยา
แม่หนังสือไทยพิมพ์มีขึ้นได้เพียง ๖๗ ปี ก็เชื่อได้ว่าคงจะได้
ใช้ตลอดจนมาถึงเมืองอยู่ทองแล้ว บรรดากฎหมายที่
ตั้งขึ้นตั้งแต่ร่างกรุงศรีอยุธยามา เข้าใจว่า เขียนเป็น
หนังสือไทยทั้งนั้น แต่ปลาตอยู่หน้อยที่ข้าพเจ้ายังได้พบ
พระราชกฤษฎีกา เพียงในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา
และแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษบุรี มีที่เมืองพัทลุง เขียน
แผ่นดินล่อคำในกระดาศ ยังใช้อักษรและภาษาเขมรหลาย
ฉบับ จะเป็นด้วยเหตุใด ข้าพเจ้ายังคิดไม่เห็นจนทุกวันนี้
ได้ให้คนหนังสือนั้นไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณ ผู้ใดจะ
ตรวจดูก็ได้

วิธีตั้งกฎหมาย

กฎหมายครึ่งกรุง คือ ขุขยาที่เราจะรู้ได้ ในเวลานี้ อยู่ในกฎหมายพิมพ์ ๒ เด่ม ซึ่งต้นฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้ชำระเรียบเรียงไว้ เมื่อปีชวด จุลศักราช ๑๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๔๗ และหมอบรัดเลย์ได้พิมพ์จำหน่ายในครั้งแรก เมื่อปีระกา จุลศักราช ๑๒๓๕ พ.ศ. ๒๔๑๖ ยังมีกฎหมายครึ่งกรุงเก่าที่ไม่ได้พบหรือไม่เอาเข้าเรื่องเมื่อชำระกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ อยู่ซึกบ้าง หอพระสมุดได้ไว้สัก ๒-๓ เด่ม ลักษณะทำกฎหมายแต่โบราณมา คงจะทำเป็นชั้น ๆ ดังนี้คือ

ชั้นที่ ๑ เมื่อแรกตั้งกฎหมาย ตั้งด้วยประกาศพระราชกฤษฎีกาบอกวันคืนเหตุผิดและพระราชนิมม อย่างพระราชกฤษฎีกาที่ยังแต่เห็นได้ในพระราชกำหนดเก่า พระราชกำหนดใหม่ และกฎหมายพระสงฆ์ เหล่านี้ล้วนเป็นพระราชกฤษฎีกา เป็นกฎหมายที่แรกตั้งอย่างนั้น

ชั้นที่ ๒ เมื่อพระราชกฤษฎีกามีมาก ๆ เข้า จะสอบค้นยาก จึงคัดทอนพระราชกฤษฎีกาเก่า คงไว้แต่ใจ

ความ เป็นย้อย่างกตาง ดังจะเห็นได้ในกฎหมาย
๓๖ ข้อ และกฎหมายหมวดพระราชบัญญัติ

ชั้นที่ ๓ เพื่อจะจัดระเบียบกฎหมายเก่าให้สอดคล้องแก่
สภาตุลาการให้กันได้โดยง่าย นาน ๆ จึงมีการชำระ
กฎหมายครั้ง ๑ อย่างเราเรียกทุกวันนี้ว่า ทำประมวล
กฎหมาย คือรวบรวมกฎหมายเก่าจัดเป็นหมวด ๆ ตาม
ลักษณะความ คดีเหตุผลอันเป็นที่ตั้งกฎหมายออกโดย
คงไว้แต่ใจความซึ่งเป็นพระราชนิยม เรียงเข้าลำดับเป็น
มาตรา ๆ ในลักษณะนั้น ๆ

วิธีชำระกฎหมายดังกล่าวมานี้ สำหรับทำแต่กฎหมาย
เก่าที่ค้างมานาน ๆ แล้ว แต่กฎหมายที่ออกใหม่ ก็ยังคง
ออกอย่างพระราชกฤษฎีกาตามเดิม ทำอย่างนี้เป็นวิธีมี
มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ในครั้งหลังที่สุดคือการชำระกฎ-
หมาย ได้ทำเมื่อรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสิน ๑๑๖๖ พ.ศ. ๒๓๔๗
ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เวลา
นั้นหนังสือกฎหมายครั้งกรุงเก่า คงจะเป็นอันตราหาย
สูญไปเสียเมื่อเสียกรุง ๆ เป็นอันมาก พระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธรูปปางอุ้มบาตร ทรงรวบรวมค้นหาได้เท่าใดก็
 เอามาเรียงเรียงตรวจแก้คัดลอกทำเป็นกฎหมายฉบับ
 หดงั้นใหม่ คือฉบับพิมพ์เป็น ๒ เล่มนั้น มีกฎหมาย
 ชั้นกรุงรัตนโกสินทร์อยู่ในนั้น ๔ ลักษณะ คือ (๑) พระ
 พระราชบัญญัติ (๒) กฎหมายพระสงฆ์ (๓) พระราช
 กำหนดใหม่ ๓ ลักษณะนี้ตั้งในรัชกาลที่ ๑ กับ (๔) ลักษณะ
 โจร ๕ เล่ม ตั้งในรัชกาลที่ ๓ รวมเข้าเมื่อพิมพ์ ด้วย
 เหตุตั้งกล่าวมานี้กฎหมาย ๒ เล่มพิมพ์นั้น เชื่อได้ว่า คง
 ตามรูปกฎหมายครั้งกรุงเก่า และเป็นบทกฎหมายที่ใช้
 อยู่ในครั้งกรุงเก่าเป็นอันมาก จะเห็นได้ว่ากฎหมายตอน
 ปลายกรุงเก่า ที่ได้คัดความเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้า
 บรมโกษฐุ แต่ยังไม่ทันแยกเข้าลักษณะตามประมวลก็มี
 คือกฎหมาย ๓๖ ข้อ และมีกฎหมายที่ยังเป็นพระราชกฤษฎ
 ฎีกา ยังไม่ได้คัดความทีเดียว อยู่ในพระราชกำหนดเก่า
 ลึกหลายฉบับ

ศักราชที่ใช้ในกฎหมาย

วันที่ใช้ในกฎหมายครั้งกรุงเก่า นั้นนับรอบปีตาม
 นักษัตร คือ ชวด ฉลู เป็นต้น รู้ได้แน่ชัดว่าใช้นาแต่

ครั้งสุโขทัยแล้ว ด้วยมีปรากฏในศิลาจารึกตั้งแต่ครั้ง
 พระเจ้าขุนรามคำแหง วิจารณ์บุปผวาร คือ วันอาทิตย์
 วันจันทร์เป็นต้น และนับเดือนตามจันทรคติ ก็ใช้มาแต่
 ครั้งกรุงสุโขทัย ด้วยปรากฏในศิลาจารึกเหมือนกัน แต่
 ศักราชครั้งสุโขทัยใช้มหาศักราช ถึงศิลาจารึกในสมัยกรุง
 ศรีอยุธยาขึ้นต้น เพียงในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
 ก็ใช้มหาศักราช แต่ศักราชที่ปรากฏอยู่ในบานแผ่นก
 กุฏหมายใช้ศักราชหลายอย่างปะปนกัน แผ่นดินสมเด็จพระ
 พระรามาธิบดีที่ ๑ ใช้พุทธศักราช รัชกาลต่อ ๆ มาใช้
 พุทธศักราชบ้าง มหาศักราชบ้าง จุลศักราชบ้าง และยังมี
 ศักราชอีกอย่างหนึ่งซึ่งข้าพเจ้ายังทราบไม่ได้ว่าศักราชอะไร
 โหโรเรียกว่าศักราชสุพามณั แต่สืบเอาเรื่องเขาเกณฑ์จาก
 โหโรยังไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงเรียกได้ว่า “ศักราชกุฎหมาย”
 ศักราชทั้ง ๔ อย่างนี้จะตอบในหนังสือกุฎหมายให้ได้ความ
 ว่าแผ่นดินไหนใช้ศักราชอะไรไม่ได้ ด้วยบานแผ่นก
 กุฎหมายในแผ่นดินเดียวกันใช้ศักราชต่างกันก็มี ข้าพเจ้า
 เข้าใจว่า ที่ศักราชในบานแผ่นกุฎหมายสืบต้นกันไป

จะเป็นเพราะเมื่อเวลาชำระหรือคิดเขียนหนังสือกฎหมายใน
 ชั้นหลัง ๆ ผู้คัดลอกจะให้เข้าใจง่าย เลยคิดคำนวณ
 บวกทอนศักราชซึ่งผิดกันกับอย่างที่ใช้อยู่ในเวลานั้นเปลี่ยน
 ให้เป็นอย่างเดียวกัน จับผิดได้ที่บันทึกศักราชที่ควรเป็นคู่ ลง
 ศักราชและศักราชเป็นคี่มีอยู่หลายแห่ง ยิ่งเมื่อสมเด็จพระเจ้า
 ปราดาททองตบศักราชเอาบุญเป็นลัมฤทธิศักราช ก็ทำให้
 ศักราชเคลื่อนไป ๒ ปี ศักราชที่ใช้ในบานแผนกกฎหมาย
 ทั้ง ๔ อย่างสอบได้ดังนี้ คือ (๑) พระพุทธศักราช
 ในกฎหมายต้องใช้เกณฑ์เลข ๑๑๘๒ ตบเป็นจุดศักราช
 (๒) มหาศักราชในกฎหมายต้องใช้เกณฑ์ ๕๕๘ ตบเป็น
 จุดศักราช (๓) ศักราชกฎหมาย (ปรากฏในบานแผนก
 แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเจ้าปราสาท
 ทอง และสมเด็จพระเจ้าบรมโกษาธิราชเจ้าได้ต้องสอบ
 คำนวณกว่ามหาศักราช ๓๐๐ ปีถ้วน) ตบด้วยเกณฑ์เลข
 ๒๕๘ เป็นจุดศักราช (๔) จุดศักราชเป็นศักราชที่ตั้งขึ้น
 ในเมืองพะม่าก่อน น่าจะพึงเอาเข้ามาใช้ในราชการเมื่อ
 ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช ตั้งแต่เกี่ยว
 ข้องกับเมืองหงสาวดี.

บานแผนกในกฎหมายใช้พุทธศักราชและมหาศักราช
ลงมาจนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่นั้นมา
เป็นจุลศักราชเป็นพื้น.

กฎหมายครั้งกรุงเก่า

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) ตั้งเป็นอัครราช
กรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็เป็นธรรมเนียมที่จะต้องตั้งแบบ
แผนพระราชประเพณีและพระราชกำหนดกฎหมายสำหรับ
พระนคร กฎหมายที่ตั้งครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จะ
มีอะไรบ้าง รู้ไม่ได้หมดอยู่เอง แต่ตรวจดูตามบานแผนก
ในกฎหมาย ๒ เด่ม ได้ความว่ากฎหมายเหล่านี้ได้มีมา
แต่ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ คือ

ลักษณะพยาน ตั้งเมื่อปีชวดโทศก พ.ศ. ๑๘๘๕
(จุลศักราช ๗๑๒)

ลักษณะอาญาหลวง กำหนดโทษ ๓๐ ด้ถาน ตั้งเมื่อ
ปีเถาะตรีศก พ.ศ. ๑๘๘๕ (จุลศักราช ๗๑๓)

ลักษณะรับฟ้อง ตั้งเมื่อปีมะแมดับศก พ.ศ. ๑๘๘๘
(จุลศักราช ๗๑๗)

ลักษณะถักพา ตั้งเมื่อบรมเมตต์ปีศาจ พ.ศ. ๑๘๘๘
(จุดศักราช ๗๑๗)

ลักษณะอาณาราชฎูร ตั้งเมื่อมีระกานพศก พ.ศ. ๑๘๐๓
(จุดศักราช ๗๑๘)

ลักษณะโจร ตั้งเมื่อมีบุญเอกศก พ.ศ. ๑๘๐๓
(จุดศักราช ๗๒๑)

ลักษณะเบ็ดเล่ห์จ ว่าด้วยที่ดิน ตั้งเมื่อมีบุญเอกศก
พ.ศ. ๑๘๐๓ (จุดศักราช ๗๒๑)

ลักษณะผัวเมีย ตั้งเมื่อมีชวดโคศก พ.ศ. ๑๘๐๔
(จุดศักราช ๗๒๒)

ลักษณะผัวเมียอีกตอน ๑ ตั้งเมื่อมีบุญตรีศก พ.ศ. ๑๘๐๕
(จุดศักราช ๗๒๓)

ลักษณะโจร ว่าด้วยสมโจร ตั้งเมื่อมีมะเมียอิฐศก
พ.ศ. ๑๘๑๐ (จุดศักราช ๗๒๘)

กฎหมายรัชกาลอื่น ๆ ครึ่งกรุงเก่า ที่มีบานแผนก
เตะศักราชบอกไว้ ปรากฏอยู่ในกฎหมาย ๒ เต็ม ดังนี้

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒

กฎหมายลักษณะอาญาศึก (อยู่ในลักษณะขบดศึก)
ตั้งเมื่อปีชวด จุฬศักราช ๑๕๖ (ตั้งตั้งว่าจะเป็นปีชวด
จุฬศักราช ๑๕๖ ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
ด้วยกล่าวถึงศึกคินามี่ในกฎหมายนั้น)

แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ทำเนียบศึกคินาชาวราชการฝ่ายทหารพลเรือน ตั้งเมื่อ
ปีจอพุทธศักราช ๑๕๕๘ (จุฬศักราช ๑๖๖)

ทำเนียบศึกคินาหัวเมือง ตั้งเมื่อปีจอฉศก พุทธศั
กราช ๑๕๕๘ (จุฬศักราช ๑๖๖)

ลักษณะขบด (อยู่ในลักษณะขบดศึก) ตั้งเมื่อปีฉ
มหาศักราช ๑๓๗๓ จุฬศักราช ๑๓๘

เพิ่มเติมลักษณะอาญาหลวง ไม่ปรากฏวัน

กฎหมายทั่วยรบมาตั้งเมื่อปีชวด จุฬศักราช ๑๖๐

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

เพิ่มเติมลักษณะรับฟ้อง เมื่อปีวอก พุทธศักราช ๑๕๕๖
(จุฬศักราช ๑๖๕)

แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช

ลักษณะพิกุล ตั้งเมื่อปีมะแม จุฬศักราช ๙๙๗ (ที่
พระเทยรรวษาเลี้ยงเทียน เห็นจะเป็นเวดากำดั่งนิยมกัน
ด้วยเรื่องพิกุล เลี้ยงเทียนอยู่ในวิธพิกุลอย่าง ๑)

แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

เพิ่มเติมลักษณะอาญาหลวง เมื่อปีระกา พุทธศั
กราช ๒๐๙๓ (จุฬศักราช ๙๑๒)

สมเด็จพระเอกาทศรถ

(ตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร)

พระราชกฤษฎีกาบำเหน็จศึก (อยู่ในลักษณะบท
ศึก) ตั้งเมื่อปีมะเส็ง จุฬศักราช ๙๕๕.

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

พระธรรมนุญกระทรงค้ำ ตั้งเมื่อปีชวด ศักราช
ภูกหมาย ๑๒๔๔ (จุฬศักราช ๙๘๖)

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

พิภักดิ์เกษียณอายุ ตั้งเมื่อปีระกา จุฬศักราช ๙๙๕

ลักษณะอุทธรณ์ ตั้งเมื่อปีกุน มหาศักราช ๑๕๕๕
(จุดศักราช ๘๘๗)

พระบรมมณูญตรากระทรวง ตั้งเมื่อปีกุนต์ปัตคก
มหาศักราช ๑๕๕๕ (จุดศักราช ๘๘๗)

ลักษณะทาด ตั้งเมื่อปีฉนพคก มหาศักราช ๑๕๕๗
(จุดศักราช ๘๘๘)

เพิ่มเติมลักษณะทาด เมื่อปีกุนเบญจศก ศักราช
กฎหมาย ๑๒๖๓ (จุดศักราช ๑๐๐๕ ควรเป็นปีมะแม)

ในพระราชกำหนดเกบต ๑ ปีมะแมเบญจศก จุด-
ศักราช ๑๐๐๕

เพิ่มในลักษณะอาชญาหตวง ห้ามไม่ให้กตูกตาวให้
ชาวต่างประเทศ เมื่อปีกุนพคก ศักราชกฎหมาย ๑๒๖๗
(จุดศักราช ๑๐๐๘)

ลักษณะกัหัน ตั้งเมื่อปีชวดตัมฤทธิศก ศักราช
กฎหมาย ๑๒๖๘ (จุดศักราช ๑๐๑๐)

พระราชกำหนดเกบต ๑ ปีฉนเอกศก จุดศักราช ๑๐๑๑
กฎหมาย ๓๖ ข้อบต ๑ ปีชวดโทศก จุดศักราช ๑๐๑๒

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

เพิ่มเติมลักษณะรั้วพ้อง เมื่อปีกัญครุศักร มหาศักร

ราช ๑๕๘๓ (จุลศักรราช ๑๐๓๓)

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๑๒ บท ระวังบี่มะโรงจุลศักร
ราช ๑๐๒๖ จนปีเถาะ จุลศักรราช ๑๐๕๘พระราชกำหนดเกล้า ๔ บท ระวังบี่จอก จุลศักรราช
๑๐๓๒ จนปีเถาะ จุลศักรราช ๑๐๓๕

แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

มุดคี่วอวท ว่าด้วยคตดินบนหมู ตั้งเมื่อปีชวด
จุลศักรราช ๑๐๕๒

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อบท ๓ บ่วอก จุลศักรราช ๑๐๕๔

ลักษณะคุดการ ตั้งเมื่อปีชวด จุลศักรราช ๑๐๕๘

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๑๘ บท ระวังบี่นญู จุลศักร
ราช ๑๐๗๑ จนปีมะแม จุลศักรราช ๑๐๘๘

เพิ่มเติมลักษณะคุดการ เมื่อปีวอก จุลศักรราช ๑๐๘๐

เพิ่มเติมมรดกตีฉนวน ว่าด้วยบันด์มรดก ตั้งเมื่อปี
จุลศักราช ๑๐๘๓

พระราชกำหนดเก่า ๒๕ บท ระวังบัญญัติ จุลศั
กราช ๑๐๖๘ จนบัญญัติ จุลศักราช ๑๐๘๓

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษ

เพิ่มเติมมรดกตีฉนวน ว่าด้วยจำหน่ายเลข เมื่อปี
จุลศักราช ๑๐๘๕

ลักษณะฉนวน ตั้งเมื่อปีมะเส็งเอกศก ศักราช
กฎหมาย ๓๓๖๘ (จุลศักราช ๑๓๓๓)

เพิ่มเติมลักษณะทาส เมื่อปีบุญดับศก ศักราช
กฎหมาย (เข้าใจว่า ๓๓๗๕ จุลศักราช ๑๓๓๗)

ในกฎหมาย ๓๖ ข้อ ๕ บท ระวังบัญญัติ จุลศั
กราช ๑๐๘๕ จนปีจอ จุลศักราช ๑๓๓๖

พระราชกำหนดเก่า ๒๖ บท ระวังบัญญัติ จุลศั
กราช ๑๓๓๘ จนปีชวด จุลศักราช ๑๓๔๐

ตำรวจกฎหมายครึ่งกรุงเก่าที่กล่าวมานี้ ตามที่ตรวจ
ดูเท่าที่รู้ได้ในกฎหมาย ๒ เด่ม ยังมีบานแผ่นบางแห่ง

ที่ศักราชและปีวิปตาศ ไม่แน่ใจว่าจะเป็นในแผ่นดินไหน
จึงไม่ได้เอามาตั้งไว้ ผู้อ่านตำราบนนั้นควรสังเกตแต่เค้า
ความ ว่ากฎหมายกรุงเก่าที่ยังปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ได้ตั้ง
ในแผ่นดินใด ๆ บ้าง แต่จะเข้าใจไปว่า แผ่นดิน
นั้นนั้นจะได้ตั้งแต่กฎหมายซึ่งกล่าวในตำราบนเท่านั้นก็ดี
หรือกฎหมายลักษณะใดที่กล่าวไว้ในตำราบน ว่าตั้ง
ในแผ่นดินใดจะพึงมีแต่แผ่นดินนั้นก็ดี นั้นไม่ได้ เพราะ
กฎหมายที่เราได้เห็นพิมพ์ไว้ในกฎหมาย ๒ เล่ม เป็น
ของที่ได้ตัดทอนแก้ไข เรียบรวมโดยนามว่า “ชำระ”
มาหลายครั้งหลายคราว

วิธีจัดหมวดกฎหมายครั้งกรุงเก่า

ลักษณะจัดหมวดประมวลกฎหมายครั้งกรุงเก่า อย่าง
เห็นในกฎหมายฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม พิเคราะห์ดูตามรูป
กฎหมายและเนื้อความที่ปรากฏในหมวดพระธรรมศาสตร์
ทำให้เข้าใจว่า แต่เดิมประมวลกฎหมายไทยเห็นจะจัด
เป็นหมวดหมู่อย่างหนึ่ง แต่จะเป็นอย่างไรรู้ไม่ได้ชัด อยู่
มาในกาลครั้ง ๑ น่าจะเป็นในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรม

ราชาธิราช เมื่อกรุงศรีอยุธยาเกี่ยวข้องกับกรุงหงสาวดี
 อยู่ ได้กฎหมายมนุธรรมศาสตร์ ซึ่งแปลเป็นภาษารามัญ
 เข้ามาในเมืองไทย และมีผู้มาแปลมนุธรรมศาสตร์จาก
 ภาษารามัญออกเป็นภาษาไทย แต่จะแปลเมื่อใด ชื่อนี้
 ถ้าจะคาดตามเรื่องในพระราชพงศาวดารก็น่าจะคิดว่า คง
 จะแปลในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชนั่นเอง
 หรือมีฉะนี้ในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศวงศ์ เพราะ
 ในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่พิชิตเห็นจะไม่มีเวลา
 แปล

ที่เรียกว่าธรรมศาสตร์ของพระมโนดาร์ หรือ มน นี้
 เป็นต้นเค้าของกฎหมายในมัยมประเทศ เป็นหนังสือ
 คัมภีร์ใหญ่โตมาก ข้าพเจ้าได้ดัดแปลงเรื่องราวเก่ามาจาก
 รามัญประเทศว่า เดิมมอญได้มาเป็นภาษาดังดกลด
 มีพระภิกษุรูป ๑ มาแปลออกเป็นภาษามครที่เมืองรามัญ
 (แต่จริงมีผู้แปลออกเป็นภาษารามัญอีกที่ ๑) ข้าพเจ้า
 ได้ให้ค้นหาหนังสือพระธรรมศาสตร์รามัญ ฟังได้มาไม่ช้านัก
 เป็นหนังสือสั้นกว่าพระธรรมศาสตร์อินเดียเป็นอันมาก

มีภาษามคธซึ่งแต่มาติกกถุหมายนอกนั้นเป็นภาษารามัญ
 ได้วานพระเทว โลกแต่ยังเป็นหลวงโลกที่ปั้งเป็นผู้ ฐาษา
 รามัญแปลออกดู ได้ความตามมาติกามุคคี่ฉิวาทของ
 รามัญ ตรงกับพระธรรมศาสตร์มัธยมประเทศ และ
 คำนานที่กล่าวในพระธรรมศาสตร์รามัญ ถึงเรื่องพระเจ้า
 มหาสัมมตราช ตรงกับในพระธรรมศาสตร์ของไทย แต่
 นอกจากนั้นไปคนละทางหมด ข้าพเจ้าเข้าใจว่า พระ
 ธรรมศาสตร์มัธยมประเทศซึ่งเป็นภาษาดังลฤค เป็น
 หนังสือในตำนานพราหมณ์ และเป็นหนังสือคัมภีร์ใหญ่
 เมื่อพระเอามาแปลที่เมืองรามัญ จะเลือกแปลแต่บางแห่ง
 และแปลงเนื้อความที่แปลนั้นให้เป็นหนังสือฝ่ายพระพุทธ
 ศาสตร์นาด้วย ไทยเราได้พระ ธรรมศาสตร์มาจากมอญ
 ดังปรากฏอยู่ในคาถากำนมัสการข้างคั้น เห็นจะได้มาเมื่อ
 กฏหมายไทยเรามีเป็นแบบแผน และจัดเป็นหมวดหมู่อยู่
 อย่างอื่นแล้วมาจัดเอาเข้ามามากาพระ ธรรมศาสตร์เมื่อที่
 หลังจึงเข้าไม่ได้สนิท ข้อนี้จะได้เห็นได้ถนัดในกฏหมาย
 เมื่อดังเกิดแต่มาติกามุคคี่ ๆ รามัญว่ามี ๑๘ เท้าธรรม

ศาสตร์มรรคาประเทศไทย แต่เมื่อคิดในพระธรรมศาสตร์
 ไทยขยายออกไปเป็น ๒๘ เห็นผิดกันมากอยู่ดังนี้ จึงเข้าใจ
 ใจว่า เมื่อจะจัดกฎหมายไทยให้เป็นหมวดตามพระธรรม
 ศาสตร์ จะเอาเข้าไม่ได้ดังนี้จึงทำอย่างขอไปที จะยก
 ตัวอย่างมาได้ให้ดูได้ ดังนี้

กาถาธรรมศาสตร์รามัญ

ตฤถ อฏฐา ทูวิชา วุตุตา	มุตสาขบประเภทโต
มุตฐจารัดธา ตาธา	คิตินนาทอเนกธา
อิณัน ฐนั สันนิธานัน	อัสกั ปริกัณิกั
อธมมธนวิภาคั	ฐนั ทตุธา ปจุธา คณเฑห
ภคิกัสส ปติโพโธ	พหุขเมตัส สัมมุเข
ยั วจัน กเถตุวาน	ปจุธา ปุน กเถนุติ ตั
กัณิตุธา ปุน อิจนติ	วิกัณิตุธา วิวตุตติ
ทิวปทา วา จตุปุปทา	ตัพเพ มนุสส์ภคิติกา
ปจิววิภคิติวาจา	อณณั โทสปโรหิตั
ปรพาคั ฐรึ คจฺเน	อิตุลปัฐวิภกเถ
วิภคิติ ฐนเหตุ	อกุชวตุตปรีภาโต

- เอเต มูตา อฏจวารด์ อมุตตเถ ปกาสิตา
 แปลเป็นมุตคค์ ๓๘ อย่าง สอดกับพระธรรมคำสัตร
 มัชฌมประเทศ ของอาจารย์แมกส์มูเตอ ได้คำแปลดังนี้
- ๑ อธิณั ธานี หนี้สิน Non payment of debts.
 ๒ สันนิธานัน ของฝาก Deposit and pledge.
 ๓ อสกัง มิใช่ของตน Sale without
 ownership.
 ๔ ปริกัณติ ห็นส่วน Concerns among part-
 ners.
 ๕ อมุนนวิภาคิ แบ่งสินมึเป็นกรรม Partition of
 inheritance.
 ๖ ธานี ทตุวา ปจุณา คณเฑท ให้สินแก่เขา แล้วกลับคืน
 เขาเด้า Resumption
 of gift.
 ๗ ภติกัสส์ ปติโพโซ ไม่ให้เงินค่าจ้าง Non payment
 of wages.
 ๘ พหุขุเมตฺตุ สัมมุเต
 ยิ วจัน กเถคฺวาน
 ปจุณา ปุน กเถนุติ คิ } ไม่ทำตามสัญญา Non per-
 formance of agreement

๙	กัณฐิฏฐา ปุณฺณ อิจฺจนฺติ	} ข้อแล้วคืนแล้ว of sale and	Recission
๑๐	วิกัณฐิฏฐา วิกิตฺตติ		purchase.
๑๑	ทฺวิปฺพา वा จตุปฺปทา	} วิวาทเหตุสัณนิญญาณกทรวัฬย์ Dispute between owner of cattle and his servants.	
	สัพฺเพ มนุสฺสํภคฺตติกา		
๑๒	ปจฺฉิวิภคฺตติกา	แบ่งที่ดินหรือกสวนไร่นา	Dispute regarding boundaries
๑๓	อณฺณํ โทสฺสโรหิตํ	ใส่ความท่าน	Defamation.
๑๔	ปฺรฆาตํ	ฆ่าฟันท่าน	Assault, robbery and violence.
๑๕	ฆริ คจฺเณ	ลักทำชู้	Theft and adultery.
๑๖	ชิตฺถิปฺริสฺสวีกเต	ลักษณะสามี	Duties of man and wife.
๑๗	วิภคฺติ ชนเหตุ	ลักษณะแบ่งสิน	Partition of inheritance.
๑๘	อภฺยวคฺตฺปริภาโค	ลักษณะเล่นการพนัน	Gambling and betting.

กาถาพระธรรมศาสตร์ไทย

แสดงมุตแห่งตุลาการ ๑๐ ประการ

อินทภาโส รมุมานุโย สกฺขิจ สกฺขิเขตโก
 อณฺณมณฺณํ ปฏิภาโส ปฏิภาณนฺจ เขตโก
 อฏฺฐกาโห อฏฺฐกุโฏ ทนฺโท โจทกเขตโก
 อภฺชทสฺสํทสฺสํจเวจฺจ เอเต มุตฺตา ปกิตฺติตา

มุตคตฺตีแห่งตุลาการ ๑๐ ประการที่แปลได้ในกฎหมาย

เทียบด้วยกฎหมายกรุงเก่า เป็นดังนี้

๑ อินทภาโส อินทภาษ ได้แก้ลักษณะอินทภาษ
 และลักษณะตุลาการ

๒ รมุมานุโย พระธรรมนุญ ได้แก้พระ
 ธรรมนุญ

๓ สกฺขี พะยาน ได้แก้ลักษณะ
 พะยาน

๔ สกฺขิเขตโก ตัดพะยาน เอาไว้ใน
 ลักษณะรับฟ้อง

๕	อณุมมณฺณํ ปฏิภาโส	แก้ต่างว่าต่าง	เอาไว้ใน
		ลักษณะรับฟ้อง	
๖	ปฏิภาณญจฺ เนทโก	ตัดจำนวน	เอาไว้ใน
		ลักษณะรับฟ้อง	
๗	อฏฺฐกาโห	รับฟ้อง	ได้แก้ลักษณะ
		รับฟ้อง	
๘	อฏฺฐกุโฏ	ประวิง	เอาไว้ในลักษณะ
		รับฟ้อง	
๙	ทณฺโท	พรหมทัณฑ์	เอาไว้ใน
		กรรมศักดิ์	
๓๐	โจทกฺเขตโก	ตัดฟ้อง	เอาไว้ในลักษณะ
		รับฟ้อง	

คาถาแสดงมูลคดีวิวาท ๒๕ ประการ

อินฺณจฺ รณฺโณ ชนฺโจรหารํ	อชฺหมทนายชฺชวิภคฺตภคํ
ปรสฺสุตฺตํ ทานํ คหณํ ปุเนว	ภคิตกอกฺชปฺปฏิจารชฺชุตฺตา
ภณฺฑทณฺจฺ เกยฺยวาทิกฺขาณฺหารํ	เชตฺตตาทิตถารามณฺนาทิจฺฉานํ
ทาสีจฺ ทาสํ ปหฺรณฺจฺ ชฺฉุตา	ชยฺยมุปตฺตีกุสฺสํ วิปคฺติเกพา

ตั้งคามโทดำบีจ	ราชทูลุโจ	ราชานต์กาพิถิฉาทปคโต
ปรมปต์โยหีบี่	๑ อตุคชานัน	อติยกาโร วิวิโร ปเวส
จ่านาพิถิกกมุณฉดากเรน		ปุกุตาพิชาทาคมนา สเหตุ
เหตุปุ ปฏิจจุณมุชการณัน	วา	อคุชมาปนาย ๑ ชนูปนิชชา
ชลาทพูนิกามี	๑ ภาณุตเทษย์	เต ดาวกาดักคณวิภาค
ปจจุทชรนค	ค วิวาทมุต	เอณคตี่ดำพิชามี
ไปรากฉีนา	วรมมสตุเถติ	วคตุ

มุตคตี่ฉิฉาท ๒๙ ประการที่แปลไว้ในกฎหมาย เทียบ
ด้วยกฎหมายกรงเก่าเป็นดังนี้

- ๑ อฉน ชน กุหน ได้แก่อักษรกุหน
- ๒ รณโย ชนโจรหาร ฉ้อพระราชทรัพย์ เขาไว้ใน
ลักษณะอาชญาหดวง
- ๓ ชนมุททายชชวิภคตุตภาค มรฎก ได้แก่อักษรมรฎก
- ๔ ปรสส ทาน คหณ ปุเนว ให้บัน เขาไว้ในลักษณะ
เบ็ดเตล็ด
- ๕ ภคิกา จ้างวาน เขาไว้ในลักษณะ
เบ็ดเตล็ด

- ๖ อภฺชปฏิจรรรคฺคา เณพนัน เขาไว้ในลักษณะ
เบ็ดเตล็ด
- ๗ ภณฺทณฺจ เกยฺยวักยํ ชฺชชยา เขาไว้ในลักษณะ
เบ็ดเตล็ด
- ๘ อวหารํ โจรกรรม ได้แก่ลักษณะโจร
- ๙ เขตฺตาทิจานํ ที่นา เขาไว้ในลักษณะเบ็ดเตล็ด
- ๑๐ อวรามณาทิจานํ ที่สวน เขาไว้ในลักษณะเบ็ดเตล็ด
- ๑๑ ทาลํ ทาลํ ทาด์ ได้แก่ลักษณะทาด์
- ๑๒ ปหฺรณฺจ ชฺชฺดา คบค้ำว่า ได้แก่ลักษณะฉวาง
- ๑๓ ชยมนฺตีกถํ วิปคฺติเกทา ผวเมยฺย ได้แก่ลักษณะผวเมย
- ๑๔ ดงฺคามโทสา ดงฺคาม ได้แก่ลักษณะอาชญา
คัก อยู่ในลักษณะขบถคัก
- ๑๕ ราชทฺฏโจ ฆบถ ได้แก่ลักษณะฆบถ อยู่ใน
ลักษณะขบถคัก
- ๑๖ ราชานํ ตระเมตฺตราชบญฺญติ ได้แก่
ลักษณะอาชญาหลวง
- ๑๗ ลุงฺกาทิวาทปคฺโต อากฺรชนนตตาด เขาไว้ใน
ลักษณะอาชญาหลวง

- ๑๘ ปรมุขโยท ช่มเหล่งท่าน ได้แก่อักษรอาษา
ญาราชฏร
- ๑๙ อธิยกาโร ที่กระหนาบคามเกี้ยว เอาไว้ใน
อักษรเบ็ดเตล็ด
- ๒๐ จานาวิกฤกกุมพลากร มุกรุก เอาไว้ในอักษรอาษา
ราชฏร
- ๒๑ ปุคตาทิอาทาคมนา ด่เหว ดักพา ได้แก่อักษรดักพา
- ๒๒ เหตุ ปฏิจจุ อธิกรณิ ด่าเหตุ เอาไว้ในอักษรเบ็ดเตล็ด
- ๒๓ อคฺฐาปนายู เกษียนอายุ ได้แก่อกรมศักดิ์
- ๒๔ ธนปนิภูธา ผากทรัพย์ เอาไว้ในอักษร
เบ็ดเตล็ด
- ๒๕ อาถพุนิกา กระทำกฤตยาคม เอาไว้ใน
อักษรเบ็ดเตล็ด
- ๒๖ ภาณูทเทษุย์ เซ่า เอาไว้ในอักษรเบ็ดเตล็ด
- ๒๗ ดาวกาตักิ ย้ม เอาไว้ในอักษรเบ็ดเตล็ด
- ๒๘ คณวิภาคิ บันหมุ่ธา ให้แก่มุตคคิวิภาท
- ๒๙ ปจฺจุทธรนุคิ อุตฺธรณิ ได้แก่อักษรอุตฺธรณิ

กฎหมายกรุงเก่าอยู่นอกมาตีกานี้ มีพระบรมคำสดคร
 เพราะเป็นต้นมาตีกา ๑ กฎมณเฑียรบาล ๑

ที่หนังสือพระราชพงศาวดารว่า ส้มเด็จพระเอกาทศ
 รัฐทรงตั้งพระราชกำหนดกฎหมายพระอัยการ นำเข้า
 ใจว่าจะจัดประมวลกฎหมายเข้ามาตีกาบรมคำสดครอย่าง
 ว่ามานี้เอง แต่เมื่อข้าพเจ้าไปกราบทูลหาหรือส้มเด็จพระ
 มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีรับสั่งว่า
 คาทาที่ปรากฏในกฎหมายไทย ตั้งแต่ค่านมัสการจนพระ
 บรมคำสดคร ด้านอนภาษามคธวิปดาศไม่เรียบร้อยคล้าย
 กับคาทาค่านมัสการในหนังสือไตรภูมิพระร่วง ก็อบจะ
 ดันนิษฐานว่าผู้แต่งเป็นคนเดียวกันได้ ดังนี้

ทางภาษาในหนังสือเป็นหลักสำหรับวินิจฉัยเขตตาและ
 ประเภทที่แต่งหนังสืออยู่อย่าง ๑ ซึ่งจะไม่นำพาไม่ได้ เมื่อ
 ปรากฏว่ามีคาทาซึ่งแต่งครั้งสุโขทัย (คือคาทานมัสการ
 ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง) แห่ง ๑ และคาทาในพระ
 บรมคำสดครกฎหมายไทยอีกแห่ง ๑ เป็นด้านอนเดียวกัน
 ถ้าเชื่อว่าคาทาไตรภูมิพระร่วงแต่งครั้งสุโขทัย ก็เชื่อ

ว่าคาถาพระธรรมคำสวดไทยแต่ง ครั้งสมเด็จพระเอกาทศ
 รัฐไม่ได้ตัวเอง เพราะห่างกันหลายร้อยปีนัก จะว่าได้
 พระธรรมคำสวดฉบับรามัญเข้ามาแต่ครั้งสุโขทัย แต่ง
 คาถาพระธรรมคำสวดไทยขึ้นคราว ๆ เดียวกัน จัดกฎ-
 หมายเข้าเป็นหมวดหมู่ตามพระธรรมคำสวดอย่างกล่าวมา
 แล้วแต่ครั้งสุโขทัย ส่วนข้างภาษาไทยในกฎหมาย ก็เห็น
 ได้ว่าโดยมาก เป็นของแต่งใหม่เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา
 เป็นราชธานี เป็นข้อขัดข้องแก่การที่จะตัดสินอยู่ มี
 ทางที่จะสันนิษฐานอีกอย่าง ๑ คือคาถาคำนมัสการเรื่อง
 ไตรภูมิพระร่วงนั้น ของเดิมภาษามคธจะไม่มี จะฟัง
 มาแต่งขึ้นใหม่ในครั้งกรุงเก่า ถ้าเช่นนั้นความสันนิษฐาน
 ที่ว่าฟังจัดกฎหมายเข้าหมวดพระธรรมคำสวด เมื่อใน
 แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศราชรัฐพอจะเป็นได้ การดอบ
 กฎหมายทางที่เนื่องด้วยพงศาวดารตั้งอธิบายมานี้ แสดง
 โดยอัตโนมัติของข้าพเจ้า อาจจะมีผิดจะพลาดได้ ถ้า
 ผิดพลาดไปข้าพเจ้าขอภัยแก่ท่านผู้อ่าน.

โรงพยาบาลเทพรัตนนคร
ถนนราชบุรี โทร. ๒๕๖๖

๕/๕/๗๓